

Huub Welzen

Als het verlangen geen antwoord krijgt ...¹

Inleiding: het apocalyptische verlangen

Het literaire genre van de apocalyptiek heeft zijn grootste bloei gekend vanaf de tweede eeuw voor Christus tot de tweede eeuw na Christus. Veel boeken die in de periode tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament zijn ontstaan, maar niet in de bijbel zijn opgenomen, zijn geschreven in dit genre. Het genre heeft zijn ontstaan te danken aan de benarde levensomstandigheden van het Jodendom tijdens de overheersing van de Ptolomeeën en de Seleuciden. Met name de helleniseringspolitiek van de seleucidische vorst Antiochus IV Epifanes (175-164 voor Christus) is zeer van belang geweest. Tegen deze helleniseringspolitiek is het Jodendom onder leiding van de Makkabeeën in opstand gekomen. De gevolgen waren een gewapend conflict en bloedige vervolging.

In deze benarde omstandigheden heeft zich op basis van de oudtestamentische profetie een eigen literair genre ontwikkeld, waarin men zocht naar de zin en de betekenis van het lijden en de onderdrukking die men moest doorstaan. De literatuur die ontstaat, bouwt voort op oudtestamentische wegbereiders zoals het boek Ezechiël, de zogenaamde apocalyps van Jesaja (Jes. 24-27), het boek Zacharia en andere geschriften. De zin van de geschiedenis wordt in die apocalyptische werken veelal meegedeeld in visioenen van eerbiedwaardige personen uit de oude geschiedenis van Israël, zoals Adam, Abraham, Henoch en Baruch. De lezers van deze geschriften krijgen daardoor de indruk dat gebeurtenissen uit verleden en heden door deze autoriteiten uit Israëls voortijd zijn voorspeld. En daardoor krijgen deze gebeurtenissen iets onafwendbaars.

Een van de thema's in de apocalyptische literatuur is de onderdrukking van Israël (of van de rechtvaardigen) door goddeloze heersers. Men ontwikkelt een visie op de geschiedenis als een opeenvolging van steeds verdorverner wereldrijken. Vaak worden deze wereldrijken of hun heersers als beesten voorgesteld. Het laatste beest dat aan de macht komt, is het verschrikkelijkst. Aan dit negatieve verloop van de geschiedenis zal een einde komen door ingrijpen van God. De verschrikkingen die horen bij de eindtijd, gaan vooraf. Tenslotte zal God de rechtvaardigen belonen en de boosdoeners bestraffen. Doordat de lezers van de "openbaringen" de voorspelde verschrikkingen meemaken, weten ze dat Gods ingrijpen nabij is. Op deze manier is de apocalyptiek tegelijk troostliteratuur en een aansporing om het in de verschrikkingen uit te houden. Een van de eerste apocalyptische werken is het boek Daniël.

Een van de belangrijkste figuren die in de apocalyptiek voorkomen is de mensenzoon. In Dan 7 is de mensenzoon degene die de macht ontvangt na de overwinning op het vierde beest. In apocalyptische werken als 1 Henoch en 4 Esra komt deze mensenzoon ook voor, en ook in de evangeliën. De mensenzoon die komt, wordt daar in feite gelijkgesteld met Jezus wiens wederkomst men verwacht.

De apocalyps van Johannes is het enige nieuwtestamentische geschrift dat in zijn totaliteit in het genre van de apocalyptiek is geschreven. Toch is het niet de enige apocalyptische tekst in het Nieuwe Testament. Onderdelen van andere geschriften zijn eveneens apocalyptisch van aard. Een voorbeeld is de zogenaamde synoptische apocalyps (Mt 24; Mc. 13; Lc 21), en verder 1 Tes. 4,15-17; 2 Tes. 2,1-12; 1 Kor. 15,20-28; 2 Kor. 5,1-5, enzovoorts).

¹ De tekst van dit artikel is uitgesproken als een voordracht voor de Familia Carmelitana op 27 mei 2011.

In de loop der jaren heb ik apocalyptische teksten leren verstaan als spirituele en mystieke teksten. Ze zijn uitdrukking van het verlangen naar Gods aanwezigheid in ons mensenbestaan. Ze geven woord aan de klacht in de verdrukking, aan het geroep en geweentje in het lijden, en aan het pijnvolle uitzien naar bevrijding. Soms worden de bizarre beelden van de apocalyptiek wel verklaard als de geheimtaal van een onderdrukte minderheid, die gebruik maakt van codes om aan de onderdrukker de inhoud niet bekend te laten worden. Wanneer men de code beheerst, kan men de eigenlijke inhoud van de teksten verstaan en zo contact maken met de subversieve inhoud die gericht is op de uiteindelijke ondergang van de onderdrukkende machthebbers en de bevrijding van de onderdrukten. Hoezeer dit ook waar moge zijn, ik geloof dat er ook nog een andere reden is voor de soms wonderlijke beeldtaal van de apocalyptiek. Zoals alle mystieke taal heeft ook de apocalyptische beleving van doen met een fundamentele aporie. Het is een poging om het onzegbare te zeggen. Het wil reiken naar de onpeilbare diepte van het menselijk verlangen naar Gods bevrijding. Vooral in tijden van oppressie en verdrukking wil dit verlangen verwoord en gehoord worden. Het zoekt een uitweg in dromen, visioenen en beelden. Gemeenschappelijk hieraan is dat deze beelden, visioenen en dromen niet kunnen zeggen wat eigenlijk gezegd wil zijn. Ze zijn het geroep en gekerm van de onderdrukte mens om hulp, om redding en om uiteindelijke bevrijding, een uiteindelijkheid die pas in God aanwezig komt.

Het centrale thema van het Lucasevangelie is bevrijding. Lucas kent er verschillende woorden voor: bevrijding, redding, heil, vrijlating, vrede, vergeving, losmaking. In het Lucas evangelie worden zowel God (1,47) als Jezus (2,1) een bevrijder worden genoemd. God is degene van wie de bevrijding afkomstig is. Jezus is degene die bevrijding realiseert. Bevrijding heeft betrekking op de redding uit levensgevaar, het terughalen uit de dood, op genezingen, op de redding van een bezetene, op vergeving van zonden. Het is bevrijding uit knellende wetsonderhouding en uit marginalisering in de gemeenschap. Ook bevrijding in religieus-politieke zin mag niet van het betekenisveld worden uitgesloten. Soms komen woorden in de nabijheid voor die de sfeer oproepen van de bevrijding uit Egypte (zo 1,68-69). Een eschatologische apocalyptische dimensie wordt zichtbaar in het woord verlossing. Dit woord wordt gebruikt in de toespraak over het einde (21,28). De komst van de Mensenzoon met veel macht en heerlijkheid betekent dat de verlossing nabij is.

Twee probleemgebieden

Ik ben begonnen met een inleiding over apocalyptiek omdat het rechtstreeks raakt aan een van de twee probleemgebieden die volgens de nieuwe Lucascommentaar de achtergrond vormen voor dit evangelie. Het eerste probleemgebied is dat van de pluriform samengestelde christengemeenschap. Het tweede gebied is dat van het uitblijven van de wederkomst van Jezus.

Een pluriform samengestelde christengemeenschap

In de pluriforme gemeentesituatie van het laatste kwart van de eerste eeuw komen de leden van de christelijke gemeenschap niet meer voornamelijk uit een en dezelfde maatschappelijke laag. Welgestelde, ontwikkelde en leidinggevende mensen zijn lid geworden van de christelijke gemeenschap. Ook de culturele en religieuze achtergrond is niet meer uniform. Een van de problemen die spelen, is er dat er tussen de armen en de rijken, tussen de invloedrijke en de invloedloze mensen nauwelijks gemeenschap is. Lucas verwijt zijn lezers geldzucht (16,14), hebzucht (12,15), streven naar de voornaamste plaatsen bij de maaltijden (14,7-14) en in de synagogen (20,46), het uit zijn op eigen macht, aanzien en gerechtigheid

(20,46; 18,9), terwijl dat gaat over de ruggen van de armen, de weduwen en de wezen (20,47). Hij verwijt zijn lezers dat ze de omgang vermijden met hen die een slechte naam in de gemeenschap hebben (5,27-32; 7,36-50; 15,1-2; 19,7), terwijl juist de boodschap van bevrijding voor hen bedoeld is (15,7.10; 19,10). Om zijn lezers tot een andere houding te bewegen houdt hij hen het ideaal voor hoe Jezus solidariseert met de armen van zijn tijd (4,16-21; 6,20-23) tegen de rijken in (6,24-26).

Soms spreekt men hier te gemakkelijk over in morele termen. Men spreekt dan over een terugval van de leden van de christengemeenschap in hun voorchristelijk ethos. Het zou dan gaan over een egoïstische, materialistische leveninrichting die gekenmerkt wordt door winstbejag en bezitsstreven. Eerder dan de moreel kwalificerende termen lijkt mij een beschrijving in termen van cultureel en maatschappelijk bepaald ethos geschikter. Het gaat om een levensinrichting gebaseerd op een principe van “wederkerigheid” dat de grondslag is van het sociale verkeer bij de Grieken. Vrijgevigheid gebeurt mede vanuit het oogmerk zich te verzekeren van de vergelding van de ontvangers. Dit “do ut des” denken is bij de lezers van Lucas aanwezig. Lucas komt ertegen in het verweer vanuit een bezorgdheid om en een begaan zijn met de mensen die de ontvangen weldaden niet kunnen vergelden en derhalve ook niet kunnen ontvangen.

Tegenover het sociale ethos dat de christengemeenschappen aan het einde van de eerste eeuw bedreigt met fragmentering, formuleert Lucas een spiritualiteit van bevrijding. Deze bevrijdingsspiritualiteit is communautair. Ze is gericht op de opbouw van de christelijke gemeenschap. Het is een naar buiten gerichte spiritualiteit. De aandacht voor de ander, de vreemdeling en de gemarginaliseerde mens staat haaks op de idee van egocentrische zelfgenoegzaamheid die de eigen toekomst wil verzorgen. Uitgangspunt is dat de toekomst van de mens in Gods hand ligt. Maar dat betekent niet dat de mensen vrij gesproken zijn van de verplichting om met elkaar en aan elkaar bevrijding te realiseren.

Belangrijk in de gemeenschapsspiritualiteit van het Lucasevangelie is het element van Gods solidariteit met de geringen en de armen. Men zou zelfs kunnen zeggen dat deze gemeenschapsspiritualiteit het sociale ethos van de Oudheid op twee manieren ontkracht. De eerste manier is principieel. In plaats van de exclusieve, op zichzelf gerichte houding propageert Lucas een naar buiten toe gerichte, inclusieve spiritualiteit. De tweede manier waarop het contemporaine ethos wordt ontkracht, is gefundeerd in de solidariteit van God met de armen. Deze manier blijft binnen het systeem van de “wederkerigheid”. Lucas laat zijn lezers weten dat men gerust aan de armen en de geringen wel kan doen. De verplichting die daardoor bij de armen en de geringen ontstaat, wordt door God zelf overgenomen. Binnen deze gemeenschapsspiritualiteit wijst Lucas de idee dat de mens zichzelf rechtvaardigt, en dat daardoor de ene mens superieur zou zijn aan de andere, resoluut van de hand. Neerzien op de ander betekent uiteindelijk dat de mens die zichzelf verheft, niet in de juiste verhouding tot God staat.

Deze bevrijdingsspiritualiteit is eschatologisch. De realisatie van de bevrijding in de geschiedenis van mensen staat onder spanning van het definitieve ingrijpen van God in de geschiedenis. De transformatie die het Lucasevangelie beoogt bij zijn lezers staat onder de spanning van het oordeel. Nu nog is er verandering mogelijk. Dat is wellicht de reden waarom een aantal parabels, zoals die van de vader en de twee zonen of die van de grote feestmaaltijd, een open einde hebben. Toch is er de dreiging van het “te laat”, zoals dat bijvoorbeeld in de parabel van Lazarus en de rijke man duidelijk aan de orde komt.

Leven op weg naar het einde

Het tweede probleem gebied is dat van het uitblijven van de verwachte wederkomst van de Jezus. In de oudste geschriften van het Nieuwe Testament is het verlangen naar wederkomst

van Jezus nog intens voelbaar. Zo is de thematiek van de eerste brief aan de Tessalonicensen er volledig door gekleurd. Men achte de wederkomst en de definitieve vestiging van het koninkrijk van God zo nabij dat men het als een probleem ervoer dat intussen mensen waren gestorven. De angst bestond dat de gestorvenen geen deel zouden hebben aan de wederkomst. In het laatste kwart van de eerste eeuw, de tijd waarin we het Lucasevangelie moeten situeren, is de situatie volkomen veranderd. Het verlangen waaruit de eerste christengeneraties leefden, heeft nog steeds geen antwoord gekregen. De situatie lijkt op die van een Belgische kabinetsformatie. Iedereen weet dat er eigenlijk wel een kabinet moet komen, maar eigenlijk gelooft niemand meer dat het er nog ooit komt. Men kan zich voorstellen dat wanneer het verlangen geen antwoord krijgt, het tenslotte verflauwt en uitdooft.

De situering van de lezer

Voor Lucas' antwoord op dit probleemgebied is het belangrijk om te zien hoe Lucas de lezers situeert in de geschiedenis. In de toespraak over het einde in Lucas 21 wordt er een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de gebeurtenissen van het jaar 70 en de gebeurtenissen van het einde. Het onderscheid tussen de verwoesting van Jeruzalem en de komst van de Mensenzoon heeft als gevolg dat de twee gebeurtenissen in de tijd uit elkaar komen te liggen. Voor de toehoorders van Jezus in het boek is alles nog toekomst. Maar dat is het niet voor de beoogde lezers van het Lucasevangelie die leven in de laatste kwart van de eerste eeuw. De val van Jeruzalem en de verwoesting van de tempel in 70 na Christus is voor hen verleden tijd.

De toespraak over het einde van 21,8-36 onderscheidt niet alleen de val van Jeruzalem en de komst van de Mensenzoon, maar brengt ze ook in verband met elkaar. Het gaat om Gods reactie op de afwijzing van zijn heilsaanbod. Lucas interpreteert de gebeurtenissen van het jaar 70 als een gevolg van de afwijzing van Jezus door Jeruzalem. De gebeurtenissen aan het einde hebben een gelijkenis met de gebeurtenissen rond de verwoesting van Jeruzalem. Ook in het einde gaat het om de aanvaarding of de afwijzing van het woord van God. Alleen is alles nu op groter en kosmisch plan gebracht. Voor degenen die Gods woord aanvaard hebben en volhard hebben, is de komst van de Mensenzoon geen bedreiging, maar een bevrijding. Voor degene die het woord van God afwijzen is het een oordeel.

Het verband van verhaalde en communicatieve situatie (19,11-27)

Het verband van de personages in het boek met de beoogde lezers van het boek is choquerend. We laten dat zien aan de hand van de parabel van de koning en de slaven (19,11-27). Binnen de grotere context van het Lucasevangelie is de parabel een sleuteltekst. De parabel is als het ware een spiegel van het gebeuren rond Jezus. Dat kan men zichtbaar maken vanuit de identificatie van Jezus met de edelman/koning. Al vanaf het begin van het evangelie is Jezus gepresenteerd als een koning. Het thema van het koningschap van Jezus wordt bijzonder dramatisch wanneer het verbonden wordt met het thema van de Mensenzoon en met dat van het lot van Jeruzalem. De komst van Jezus in Jeruzalem is niet de tijd waarop het koninkrijk van God zichtbaar wordt. Jezus wordt door zijn leerlingen gehuldigd als koning (19,28-38), maar ook door tegenstanders afgewezen (19,39-40; 20,1vv.). Er heeft een proces plaats, een executie en een heengaan naar de hemel. Eerder is hierover in het boek gesproken als over een uittocht (9,31) en een verheffing (9,51). Al deze gebeurtenissen horen bij de installatie van de Mensenzoon. Jezus spreekt er zelf over in 22,69: "Vanaf nu zal de Mensenzoon zitten aan Gods machtige rechterhand." Na de gebeurtenissen in Jeruzalem is de Mensenzoon onzichtbaar, maar hij zal opnieuw verschijnen. In de tijd dat de Mensenzoon onzichtbaar is, zal Jeruzalem verwoest worden (19,43-44; 21,20-24). Daarna zal de Mensenzoon voor iedereen zichtbaar worden: "Dan zullen ze de Mensenzoon met veel macht

en heerlijkheid zien komen op een wolk. Als dat gaat gebeuren, sta dan op, recht en fier, want uw verlossing is nabij.” (21,27-28). Dat zal gebeuren binnen de tijd van een generatie (21,32). Dit verschijnen van de Mensenzoon is tegelijk het definitieve verschijnen van het koninkrijk van God (21,31).

De woorden van de sympathisanten van Jezus bij de intocht in 19,38 “Gezegend de koning die komt in de naam van de Heer,” zijn prematuur als er mee bedoeld is dat de intocht het vestigen van het koninkrijk van God is. Wel is het het begin van de gebeurtenissen te Jeruzalem; dat wil zeggen, van de uittocht en de verheffing van de Mensenzoon en het innemen van diens plaats aan de rechterhand van God.

Binnen deze grotere context wordt het einde van de parabel (19,27) een verwijzing naar de verwoesting van Jeruzalem, de moord op haar inwoners en kinderen (19,43-44) en het verkocht worden als krijgsgevangenen aan de heidenen (21,20-24). In het Lucasevangelie is het al eerder gezegd. Als de toehoorders van Jezus zich niet bekeren, zal hen hetzelfde overkomen als wat met de Galileeërs is gebeurd die Pilatus heeft vermoord of als met de achttien die onder de toren van de Siloam zijn omgekomen (13,1-5). Jezus heeft dikwijls de kinderen van Jeruzalem bij elkaar willen brengen, zoals een kloek haar kuikens, maar ze hebben niet gewild. Hun huis zal onbewoond achtergelaten worden (13,34-35). Het is dezelfde werkelijkheid die in de parabel van de wijnboeren ter sprake komt: de heer van de wijngaard zal komen en de boeren uitroeien (20,16). Jezus is de steen die de bouwlieden hebben verworpen. Ieder die op deze steen valt, valt te pletter, en ieder op wie hij valt, zal hij verbrijzelen (20,18). Maar dit is niet het einde (21,28). Het einde is wanneer de Mensenzoon komt (21,27), wanneer de verlossing nabij is (21,28), wanneer het koninkrijk van God dichtbij is (21,31).

In de voorstelling van Lucas is Jezus iemand die de bewoners van Jeruzalem voortdurend heeft voorgehouden dat de laatste kans is aangebroken. Als ze zich bekeren zullen ze het noodlot dat Jeruzalem bedreigt, kunnen voorkomen. Voor de beoogde lezers van het Lucasevangelie is het van belang om de overeenkomst met de eigen situatie te doorzien. Lucas benadrukt de komst van de Mensenzoon en de definitieve vestiging van het koninkrijk van God met het daarbij behorende oordeel. Hoe de beoogde lezers het oordeel zullen doorstaan is afhankelijk van de mate waarin ze zijn omgevormd door het woord van God. Geloof, volharding en gebed en zijn de kenmerken van het verlangend uitzien naar de bevrijding in het einde.

Geloof, volharding en gebed

Voor de beschrijving van de transformatie van de lezer biedt de beeldspraak van de vruchten een goede ingang. Johannes de Doper gebruikt haar in zijn verkondiging. Hij onderstreept de noodzaak van bekering en spreekt in dat verband over het voortbrengen van vruchten waaruit bekering blijkt (3,8). De noodzaak tot bekering wordt benadrukt door de komende toorn. In 3,9 wordt de beeldspraak doorgezet: “De bijl ligt al aan de wortel van de bomen; iedere boom die geen goede vrucht voortbrengt, wordt omgehakt en in het vuur gegooid.” Wel of niet vrucht voortbrengen is het criterium voor het voortbestaan van de bomen. Degene die na Johannes komt, is iemand die bezig is met dorsen, met de wan in de hand. Hij zal het graan in schuren verzamelen, maar het kaf verbranden in onblusbaar vuur (3,17).

De parabel van het zaad (8,1-21) handelt over het woord van God. Er zijn verschillende fasen. De eerste is dat het woord wel wordt gehoord, maar geen geloof en redding bewerkt, omdat het door de duivel wordt geroofd. De tweede is dat het woord geloof bewerkt, maar in de tijd van beproeving komt er afval. Een derde categorie wordt verstikt door de zorgen, de rijkdom en de genoegens van het leven. De laatste categorie komt tot vrucht omdat het woord gezaaid is in een goed en edel hart en omgeven is door vasthoudendheid en doorzettingsvermogen.

Het woord “vasthoudendheid” (ὀπομονή) brengt ons in de sfeer van het uithouden in de beproevingen van de tijd en in de eschatologische rampen. We komen de volharding dan ook tegen in de toespraak over het einde. Lc 21,19 belooft het leven aan degenen die volharden. De manier om de beproevingen van de eindtijd te doorstaan is zich op te richten en het hoofd recht te houden (21,28). Lc 21,36 spreekt over waakzaamheid en gebed om zo de kracht te hebben aan de komende gebeurtenissen te ontkomen.

De parabel van de vijgenboom (13,6-9) neemt de terminologie van Johannes de Doper over het omhakken van bomen op en staat in een context van bekering (13,1-5).

De parabel van de wijnbouwers (20,9-19) interfereert met de komende gebeurtenissen in Jeruzalem die nog in het boek verteld worden, maar ook met de ondergang van de stad. De enorme dreiging van de komende gebeurtenissen wordt voelbaar.

Er is een verband tussen bekering, geloof, volharding, gebed en waakzaamheid. Een prachtig voorbeeld biedt de parabel van de rechter en de weduwe (18,1-8). De parabel wordt verteld in een eschatologische context. Deze context begint in 17,20 met de vraag van de Farizeeën wanneer het koninkrijk van God komt. Vanwege deze context komt er een verband van de parabel met het verlangen van de leerlingen om de Mensenzoon te zien, ook al is het maar één dag (17,22). In het geloof van de weduwe zien we een voorbeeld van hoe Lucas zich het geloof, het gebed en de volharding voorstelt van degenen die leven in de dagen voor de komst van de Mensenzoon. In “het dag en nacht roepen” horen we het volhardend gebed in de tijden voorafgaande aan het einde; in “het spoedig recht doen” het antwoord van God op dit volhardend gebed en op het geloof van de Jezusvolgelingen.

De werking van het boek: een dubbele overgang in de proloog

Voor de verwachte werking van het boek en de daaraan beantwoordende transformatie van de lezers keren we terug naar de proloog. In de proloog schaaft de auteur van het boek zichzelf in in een traditieproces dat op gang is gekomen dankzij een dubbele transformatie: de overgang van de ooggetuigen naar de bedienaren van het woord en daarmee samenhangend de overgang van *πραγμάτα* (gebeurtenissen, zaken) naar *λόγος* (woord). We gaan in op het belang van beide overgangen.

Het evangelie als woord

Het woord *λόγος* heeft soms de gewone neutrale betekenis van “datgene wat gezegd is.” Soms wordt de krachtvolle werking van het woord van Jezus zichtbaar. Bijvoorbeeld: in 4,31-37; 7,7 en 24,19.

Het woord van Jezus is het woord van God (5,1; 8,11; 8,21).

In Handelingen verkondigen ook de volgelingen van Jezus het woord van God (Hnd 4,29.31; 6,2.7; 8,14; 11,1; 12,24; 13,5.7.44.46.48; 16,32; 17,13; 18,11).

De term *λόγος* is ook de aanduiding van het boek van Lucas. Deze betekenis is aanwezig in Hnd 1,1: “Mijn eerste boek (*λόγος*), Theofilus, ging over alles wat Jezus heeft gedaan en geleerd, vanaf het begin tot aan de dag waarop hij in de hemel werd opgenomen...”

De verkondiging van Jezus, de verkondiging van de leerlingen van Jezus en het boek van Lucas worden alle in verband gebracht worden met het woord van God dat krachtvol werkzaam is. Door het boek van Lucas te lezen treedt de lezer niet alleen in communicatie met de tekst van het boek, maar ook in communicatie met het woord van God. De verstrengeling van meerdere betekenissen van het woord *λόγος* als aanduiding van meerdere communicaties maakt dit mogelijk. Door te participeren aan de communicatie tussen het boek en de lezer, participeert de lezer ook aan de communicatie tussen Jezus en zijn toehoorders en aan de communicatie van de uitgezonden leerlingen van Jezus en hun toehoorders. Op al deze

niveaus wordt het woord van God gecommuniceerd. De lezer participeert aan deze communicatie en aan de bevrijdende werking die van deze communicatie uitgaat. Dit wordt mogelijk door de overgang van ooggetuigen naar bedienaren van het woord (1,2).

Van ooggetuige naar bedienaar

De overgang van ooggetuige naar bedienaar van het woord wordt definitief in Lc 24 voltrokken.

In het verhaal van de vrouwen en het lege graf worden de vrouwen aangespoord zich te herinneren wat Jezus destijds in Galilea gezegd heeft (24,6-7). Daarmee komen de lijdensaankondigingen van 9,22 en 9,44 in het vizier, die door Jezus in Galilea zijn uitgesproken. Uitdrukkelijk vermeldt de verteller dat de vrouwen zich daarna de woorden van Jezus herinnerden. De herinnering aan wat Jezus gezegd heeft, biedt een sleutel voor het verstaan van de dood en de opstanding van Jezus. Deze herinnering maakt mensen geschikt voor de verkondiging. Bij het feit dat de vrouwen van het graf terugkeerden en dat alles aan de elf en aan alle overigen vertelden, mag rustig de connotatie van verkondigen meeklinken. In feite voltrekken de vrouwen hier de overgang van ooggetuigen naar bedienaren van het woord.

In het verhaal van de Emmaüsgangers wordt verteld hoe de ogen van de leerlingen open gingen en hoe ze Jezus herkenden (24,31). De onbekende reisgenoot wordt herkend als Jezus die leeft. De herkenning van Jezus gaat gepaard met zijn verdwijning uit hun gezicht. Hoewel dit op het eerste gezicht merkwaardig en paradoxaal lijkt, vanuit de bedoeling van het lucaanse dubbelwerk heeft de verdwijning van Jezus een zekere logica. De intentie van Lucas is zijn lezers te laten ervaren dat het verhaal over Jezus bij hen ook de bevrijding kan bewerken die de tijdgenoten van Jezus hebben ervaren. Daarvoor moet Lucas de kloof in de tijd overbruggen. Dat doet hij door te laten zien dat er een traditieproces op gang is gekomen dat reikt tot in de tijd van de lezers. De herkenning van Jezus betekent dat het verhaal van Jezus volledig en tot het einde voor hen helder is geworden. De leerlingen kunnen als getuigen gaan functioneren doordat Jezus er niet meer is.

Ook in het verhaal van de verschijning aan de elf is dezelfde transformatie aanwezig. Van groot belang voor de verkondiging van het woord is de opmerking van de verteller dat Jezus het verstand van de leerlingen opent om de Schriften te begrijpen (24,45). Deze formulering maakt duidelijk dat het niet alleen gaat om schriftuitleg, maar ook om een verandering in de manier waarop de Schrift wordt begrepen. Hier worden de leerlingen gevoerd naar het volledige inzicht in het leven, de dood en de opstanding van Jezus, en voorbereid op de taak die in de navolgende verzen staat geformuleerd.

Tot die taak behoort: de verkondiging aan alle volken in Jezus' naam van de bekering tot de vergeving van zonden (24,47). In de lofzang van Simeon (2,29-32) wordt het heil voor alle volken uiteengelegd in een glorie voor Israël en een licht dat een openbaring zal zijn voor de volkeren. Het bevrijdend handelen ten opzichte van Israël is in het eerste deel van het lucaanse dubbelwerk aan de orde gekomen. Het bevrijdend handelen ten opzichte van de volkeren wordt het thema van het tweede deel. Ook dat maakt deel uit van de door God geleide geschiedenis.

Vormen van aanwezigheid

In het laatste hoofdstuk van het evangelie worden de lezers op een intense manier betrokken bij wat in het boek wordt verteld. In dit hoofdstuk treedt Lucas' opvatting over de werking van het woord in het volle licht. Er komt door de opstandingservaring van de leerlingen en de afwezigheid van Jezus een transformatie tot stand die eigenlijk al in de proloog van het boek

beschreven staat. De ooggetuigen zijn bedienaren van het woord geworden. Doordat wat zich bij ons voltrokken heeft, woord is geworden, en doordat de oorspronkelijke ooggetuigen bedienaren van dit woord zijn geworden, is er een traditieproces op gang gekomen dat reikt tot in de tijd van de beoogde lezers. De verkondiging van de bevrijding is niet meer afhankelijk van de lijfelijke aanwezigheid van Jezus. De door God geleide geschiedenis wordt voortgezet in de verkondiging van het woord.

Ook het boek van Lucas maakt deel uit van dit traditieproces. Het lezen van het boek beoogt hetzelfde bevrijdende effect als het contact met Jezus in het boek. Door het lezen van het boek kan aan de lezers van het boek dezelfde bevrijding gebeuren, als aan de personages in het boek is gebeurd. De lezers maken deel uit van dezelfde door God geleide geschiedenis als de personages die Lucas in zijn verhaal beschreven heeft.

Het slothoofdstuk van het eerste deel van het Lucaanse dubbelwerk geeft op een eigen manier aan hoe de lezers het besef van Gods bevrijding levend kunnen houden. Een eerste toegang biedt de herinnering aan de woorden van Jezus. De vrouwen krijgen bij het graf te horen: "Vergeet niet wat Hij u destijds in Galilea gezegd heeft." Ook de elf en hun metgezellen wordt in herinnering gebracht wat Jezus heeft gezegd: "Dit is wat Ik jullie heb gezegd toen Ik nog bij jullie was."

Een tweede toegang is het lezen van de Schriften. Alles wat in de Schriften geschreven staat heeft op Jezus betrekking, op de betekenis van zijn leven, lijden, dood en verrijzenis, maar ook op de verkondiging over Jezus en de door hem tot stand gebrachte bevrijding. Om deze betekenis van de Schriften te kunnen onderkennen moeten niet alleen de Schriften geopend worden, maar ook de geest van de leerlingen moet voor deze betekenis toegankelijk gemaakt worden. Hun ogen en hun verstand worden geopend. De Schriften onthullen de betekenis van Jezus' leven, dood en opstanding, maar ook geldt dat Jezus' leven dood en opstanding de betekenis van de Schriften onthullen. Gaan staan in dit circulaire proces van betekenisgeving doet het verlangen van de Jezusvolgelingen ontvlammen en in stand houden: "Brandde ons hart niet ...?"

Het verlangen, het geloof, de volharding en het gebed zijn alle manieren om Jezus' afwezigheid tot aan zijn terugkeer uit te houden. Lc 24 laat echter ook zien dat Jezus aanwezig komt in de samenkomst van de christelijke gemeenschap, waar de Schriften worden geopend, waar Jezus' woorden worden doorgegeven, waar de ervaringen met de verrezen Heer worden gedeeld, en waar het brood wordt gebroken. De bevrijding die binnen het boek gebeurde, gaat verder, die wereld door, doordat mensen het boek lezen en de bevrijding waarover het boek gaat, aan zich toe laten. Zo nemen ook de lezers van het boek deel aan de door God geleide geschiedenis.